

Szlávik Gábor

**A MELANKOMAS, AZ ÖKÖLVÍVÓ
EMLÉKÉRE TARTOTT ELSŐ SZÓNOKLAT; A
SZÖVEGHAGYOMÁNYOZÁS
SORRENDJÉBEN A MÁSODIK
MELANKOMAST MAGASZTALÓ BESZÉD
(OR. XXIX)***

(1) Nem találok a szavakat, melyekkel szólhatnék, férfiak¹ – a fájdalomtól, de a döbbenettől is e váratlan veszteség hatása alatt. Nem csak tisztségem miatt, melyet itt betöltök,² sújt inkább engem e csapás, mint bárkit a polgárok közül, de

* A díoni korpuszon belül, szöveghagyományozás sorrendjében ez a második Melankomas-beszéd. Legalábbis a kéziratok jelölése szerint. Hasonlóképpen kettős tagolást mutat egy másik díoni beszéd is, a ‘Szolgaságról és a szabadságról’ (*Peri duleias kai eleutherias A-B*) címet viselő or. XIV és XV.

¹ Ezzel a megnevezéssel szólította meg a meghallgatására egybegyűlt tömeget a szónok. Mindez már sok évszázados múltra visszatekintő szokásnak számított Dión Chrysostomos Melankomast magasztaló második beszédének elhangzása idején.

² Nem tudjuk, hogy Dión Chrysostomos milyen tisztséget látott el a halott Melankomas búcsúztatásának is keretétől szolgáló sportrendezvényen. Von Arnim szerint a Melankomast búcsúztató halotti beszédet sem ő tartotta, hanem egy, a neapolisi *Sebasta* játékaiknak levezetésével megbízott tisztségviselő, az *agonothetés* vagy a *gymnasiarchos* (l. lentebb): „Leben u. Werke des Dio von Prusa”, 146; vö. 143. (Arnim azt a lehetőséget is fölveti hogy maga Titus tartotta a beszédet: i. m. 145.) Csak annyi bizonyos, hogy Dión a későbbi császár, Titus kíséretében érkezett a versenyjátékok színteréül szolgáló dél-itáliai városba, Neapolisba. Maga a játékok felügyeletét ellátó személy (*gymnasiarchos*), nagyobb valószínűséggel azonban a játékok rendezője – és egyben a versenybíró – (*agonothetés*) is Titus lehetett: vö. Arnim, „Leben u. Werke des Dio von Prusa” 146; l. még 145. és Lemarchand, „Dion de Pruse”, 28 sk. Mindenesetre a Kr. u. 81-es év előtti időszakban háromszoros *agonothetesként*, egyszer pedig mint *gymnasiarchost* említi Titust a neapolisi *Sebasta* versenyjátékain egy neapolisi felirat (CIG 5809). Ám bármilyen tisztelet is töltött be az akkor még fiatal embernek számító későbbi „aranszajú” szónok, Dión Chrysostomos az or. XXIX elhangzásának keretétől szolgáló neapolisi versenyjátékokon, azt részben vagy nagyrészt Melankomas barátságának köszönhetette. Az ünnepelt ökölvívó ugyanis nemcsak Dión közeli barátja volt (*idiai moi philos én*), de meglehetősen közeli kapcsolatban állt akkor a trón örökösével, Titusszal is. (Egyes források szerint Melankomas Titus „férfikedvese”, *erastése* volt.) Az pedig, hogy a trón örökösének, Titusnak a kíséretében lehetett, nyilván azoknak az udvari kapcsolatainak köszönhetette Dión Chrysostomos, amelyekre az or. VII-ben is hivatkozik. Mivel apja és nagyatyja szerepvállalása révén szülővárosa, a bithyniai Prusa municipalis arisztokráciájához tartozott (l. külön. or. XLIV,3-5.), Dióznak így lehetősége nyílt arra, hogy számos fontos tisztséget betöltő, sőt a

a közeli barátság okán is, mely mindenkinél erősebben kötött engem Melankomashoz. Ám a legtöbben ti is tudjátok ezt.

Különös szokásnak tűnik, én legalábbis így látom ezt, hogy azoknak kell megemlékezniük az elhunytakról, akik a leginkább fájlalják elvesztésüket. Hiszen éppen ők azok, akik mélységes fájdalomban képtelenek arra, hogy a halottról szóljanak. (2) Ezen túl pedig abban az életkorban vagyok,³ mikor a kellő szónoki képesség még aligha állhat rendelkezésére bárkinek, az öröm és a bánat érzései⁴ azonban épp’ ekkor hatnak a legerősebben. S mindezek mellett – mert megtisztelőbb az olyan magasztaló beszéd, melyet egy hadvezér tart életét bevégezett bátor katonája felett, meg általában véve is megtisztelőbb egy magas tisztséget betöltő személy által elmondott, mint egy magánember részéről elhangzó magasztalás – ezúttal magamnak is hivatalom méltóságát szem előtt tartva kell szólanom. Úgy, ahogy egyáltalán csak tudok.⁵

Az elhunyt erényeire meg az én fiatal koromra való tekintettel azonban most mégsem kellene hosszú és aprólékos gonddal kidolgozott beszédet várnia tőlem senkinek; megfelelőbb lesz itt a szívből jövő magasztalás.

Melankomasról szólva mindenekelőtt származásának valóban nemes voltát kell megemlítenem. Ő nem abban az értelemben volt nemes születésű, mint akit azért tekintenek annak, mert gazdag vagy akár királyi ősök jutottak osztályrészül neki. Olyan elődök, akik más dolgokban már érdemtelenek. (3) A származás nemes voltát ugyanis valójában az adja, ha valaki, miként Melankomas is, derék szülőktől született.⁶

Melankomasnak már atyja is a legszebb adottságokkal tűnt ki az akkor élő férfiak közül: lelke nemes bátorságával⁷ és testének erejével.⁸ Mindezt bebizo-

császári családhoz tartozó személlyel közelebbi ismeretségbe kerüljön, vagy egyenesen baráti kapcsolatot alakíthasson kivelük. Erre utal mindenekelőtt az ‘*Euboikos*’ (or. VII) alábbi kijelentése: „*Megismertem a gazdagok házát és asztalát is; méghozzá nem csak magánembereket, de a szatrapákat és a királyokét is*” (VII,66; vö. XIII,1.). Az utóbbi két megnevezéssel egyebekben a görög szónok itt a császári Róma legfőbb vezetőire és más politikai hatalmasságaira utal – kora más görög szerzőinél is kimutatható (a klasszikus kor szóhasználatát követő) irodalmi gyakorlata szerint.

³ A beszéd elhangzásának idején (Kr. u. 74-ben) a Kr. u. I. század 40/50-es éveiben született Dión Chrysostomos húszas éveinek dereka táján vagy harmincas éveinek közepe felé járhatott.

⁴ Dión mintája itt vélhetően Sophoklész ‘*Trachisi nők*’ című drámájának alábbi passzusa lehetett: „*Öröm, bú (chairein te kai steresthai)* folytonos cserén téríti,/váltja egymást” (Kardos László fordítása): 132 skk; 135. sor.

⁵ Ti. a szónok legjobb képességei szerint. Hasonló toposzt alkalmaz majd híres ‘*Róma-beszédében*’ (Eis Rhómén – or. XXVI; ed. Keil) Aelius Aristeidész is, az ún. második szofisztika Diónt követő nagy nemzedékének – Héródész Attikos mellett – legkiválóbb szónoka (or. XXVI,2.)

⁶ Hasonlóképpen vélekedik erről Dión a ‘*Szolgaságról és a szabadságról II*’ (*Peri duleias kai eleutherias B*) címet viselő or. XV,29 skk-ban is. – Melankomas származásának kérdésére egyebekben Dión majd az ökölvívó emlékének szentelt következő beszédében, az or. XXVIII [II¹]-ben is kitér. A téma ugyanis a magasztaló beszéd, vagy az *enkómion* műfajához hangvételeiben közel álló beszédek egyik elengedhetetlen eleme volt.

⁷ Görögül: *eupsychia*. – A bithyniai rhétor filozófiai gondolkodásának egyik meghatározó példaképévé lett Platón sokszor még eltérő értelemben használta ezt a kifejezést. Nála az *eupsychia* egyfajta lelki jószágot jelent.

nyitották az Olympiában rendezett játékokon aratott, de más versenyeken kivívott győzelmei is.⁹

(A természet adománya folytán azután fia,) Melankomas a legszebb emberré növekedett,¹⁰ s nem csupán a most élő férfiak között, de nyilvánvalóan az előző korokban élt férfiak között is, akik szépségük okán híressé lettek. Melankomas tökéletességében felülmúlhatatlan¹¹ szépsége alapján legalábbis erre a következtetésre juthatunk.

(4) A legtöbben, akiket szép külsejűnek tartanak, azért számítanak szépnek, mivelhogy alakra tetszetősek testüknek egyes részei. Azért van így, mivel a szem mindig csak a számára legnagyobb örömet nyújtó dolgokra kíván tekinteni, s nemigen törődik azzal, ami kevésbé tetszetős. Másoknak pedig az ifjú életkorral sietett segítségére a természet, ha már nem adott szép külsejű testet nekik. Virágzó ifjúságuk zavarba is ejti azt, aki találkozik velük, s így azután szépségnek nevezik ezt az állapotot. Már csak azért is, mivel a folytonos virágzásban levő életnek ez a tetőfoka valamennyi állatnál és növénynél is megtalálható. (5) Bizony, ezerszám akadhatunk efféle emberekre, akik hol szépnek, hol pedig rútznak látszanak; nagyon is tetszenek egyeseknek, míg mások ezeket említésre sem érdemesítik.

A minden részében tökéletes, a valódi szépségről szólva azonban csodálkoznunk kellene azon, ha azt ezen a férfin kívül bárki ily mértékben birtokolta volna. Melankomas ugyanis egész testében, s mindenkor egyformán szép volt; az volt már akkor is, mielőtt felserdült volna, s az maradt a későbbi időkben is. Bármennyire hosszú életkort ért volna meg, még a késő öregség idején – már ha az osztályrészéül jut neki –, még akkor sem halványult volna el testének szépsége.¹²

(6) Melankomas páratlan szépségének bizonyítéka az is, hogy nem csak az átlagos külsejű emberek csoportjában¹³ szemlélve tűnt fel, vagy csak azon kevesek csodálták, akik megnézték őt. Ő bizony akkor is feltűnést keltett, ha atléták-

⁸ Ezt később a Melankomas emlékére tartott második beszédben is megemlíti majd Dión: or. XXVIII,12.

⁹ Vö. or. XXVIII,12.

¹⁰ Görögül: *autos de ephy kallistos anthrópon*. Hasonlóképpen értelmezték ezt, a számos jelentésárnyalata mellett a 'növeszt', ill. 'sarjaszt' alapjelentéssel bíró *phyó* ige köré épülő tagmondatot már a dióni beszéd angol, ill. német fordítói; J. W. Cohoon („he was himself by nature's gift the most beautiful of men”: II,377.), majd – nyilván Cohoon értelmezését véve alapul – W. Elliger is („ihn selbst hatte die Natur zum schönsten der Menschen gemacht”: 337.).

¹¹ A görög szövegben egy, ám mindkét jelentésárnyalattal egyszerre bíró szóval: *hyperbolé*.

¹² Hasonló gondolatot fogalmazott meg már a császárkor kedvelt s gyakorta idézett „klasszikus szerzője”, az athéni Xenophón is 'Lakoma' című művében: *symparomartuntos paséi hélikiai tu kallus* [„a szépség minden életkort végigkísér”] (Németh György fordítása; Sympos. IV,17.). A szónok nyilván őt követi itt. A Melankomas emlékére tartott második beszédben azonban ennek éppenséggel az ellenkezőjét állítja majd Dión: or. XXVIII,13. Mégse gondoljunk azonban egyfajta következetlenségre. Mindez azzal magyarázható, hogy ott egy ilyen értelmű kijelentés tehette hatásosabbá a szónoki mondanivalót.

¹³ *En idiótais*. Szó szerint: a magánemberek között. Dión nyilvánvalóan a versenyszerűen nem edző átlagos emberekre gondol itt, vagyis a nem profi sportolókat jelöli az *idiótés* kifejezéssel.

kal volt együtt, márpedig azok a legszebb férfiak, talán mindenki közül. Termékük magas, és külsejük is szép, mivel a leginkább ők törődnek testükkel.

(Melankomasról szólva elmondhatjuk azt is, hogy)¹⁴ kevesek kivételével az egész emberiség látta őt. Mert aligha akadt olyan nevezetes város, s nem volt olyan nép, amelyet fel ne keresett volna.¹⁵ És kivétel nélkül mindenütt az volt róla a vélekedés, hogy senkit sem láttak még, aki nálánál szebb lett volna. Így abból, hogy oly sokan csodálták, de abból is, hogy a tökéletes szépség birtokosának kijáró hírnévvel a legszebb férfiak között is csak egyedül ő rendelkezett, nyilvánvalóvá válik, hogy Melankomasnak az isteni formákhoz hasonlítható testalkat jutott.

(7) Így először is szépsége okán nevezem szerencsésnek Melankomast, hisz' leginkább a szépség válik nyilvánvalóvá mindazon dolgok között, melyek az emberek szemében a legfőbb javaknak számítanak. Kedves ez az isteneknek, és kedves az emberek előtt. Birtokosának a legcsekélyebb gondot sem okozza, s a legkönnyebben ez felismerhető. Más – erkölcsi – javak birtoklásánál ugyanis könnyen megeshet, hogy az erény, ha csak nem nyilvánul meg valamely tettben, mások előtt ismeretlen marad. Ilyen a bátorság és az önmérséklet, de ilyen a bölcsesség (erénye)¹⁶ is. A szépség azonban nem maradhat rejtve! Az láthatóvá lesz, mihelyt birtokosa megjelenik. De mondhatnánk azt is, már annak előtte is; annyira gyorsan hat érzékeinkre. Azonkívül pedig, míg más javak a legtöbb emberben irigységet, sőt ellenséges érzületet keltenek birtokosukkal szemben, a szépség baráttá teszi mindazt, aki csak látja, s nem engedi, hogy ellenséggé legyen.¹⁷

(8) Ha most bárki azt állítaná, hogy »a szépségről« tartok magasztaló beszédet,¹⁸ s nem Melankomas erényeiről szólok, ellenvetése nem lenne jogos. Mert rögtön rátérünk majd ennek a férfinak a dicséretére, amint – (beszédünk menetében)¹⁹ – bátorságának magasztalásához jutunk.

Azt, hogy megvan-e valakiben a neki tulajdonított erény, ha annak megléte vita tárgyát képezi, be kell bizonyítanunk. Ám ha megtapasztaltuk, hogy birtokolja azt, úgy csak kétségbevonhatatlan erényének természetéről kell magaszta-

¹⁴ A beszéd menetéből adódó értelmi kiegészítés.

¹⁵ Mivel az egyes versenyeket más és más városban rendezték, a profi atléták megélhetésük miatt rendszeresen utaztak. Néhány alkalmi verseny keretében pedig eljutottak – a kor fogalmai szerint – távoli területekre is.

¹⁶ Értelmi kiegészítés.

¹⁷ Vö. ehhez or. XXVIII 5. és 6. – Elképzelhető, hogy a szépség fogalmához kapcsolódó gondolatmenetének egyes elemeit Platón 'Phaidros'-ából kölcsönözte Dión: vö. Plat. Phaedr. 250b-c.

¹⁸ Feltehetően nem sokkal a Melankomas emlékét magasztaló két beszéd elhangzása előtt Dión tartott már ebben a témában egy később híressé vált szónoklatot. Ez »A szépségről« (*Peri kallus*; or. XXI címet viselte. Elképzelhető, hogy »A szépségről« szóló dióni traktátus már a két Melankomas-beszéd elhangzásának idején is szélesebb körben ismert lehetett. A »Peri kallus« keletkezése ugyanis, nagy valószínűséggel, a Kr. u. 88. évre, vagy az azt követő időszakra tehető, legalábbis C. P. Jones datálása szerint: *The Roman World of Dio Chrysostom*, Cambridge, Mass. – London 1978; 135.). Diónnak ez a beszéde egyebekben alapos kommentárokkal ellátott magyar fordításban is olvasható: Szepessy Tibor, Dión Chrysostomos esztétikai nézetei I: A szépségről (or. XXI.), *AntTan* [= Antik Tanulmányok] XXIX,1 (1982), 112-133.

¹⁹ A beszéd jelen szakaszának összefüggéseiből adódó értelmi kiegészítés.

lóan szólanunk. Ebben az esetben lehet ugyanis az erény magasztalása egyben az erény birtokosának magasztalásává.

Ám a leginkább mégiscsak azt kell csodálnunk Melankomasban, hogy testének páratlan szépsége mellett annyira kitűnt bátorságával is. (9) Épp' ezért tűnik úgy, legalábbis nekem, mintha Melankomas lelke azon fáradozott volna, testével versengve ebben, miként tehetne szert még dicsőbb hírnévre, mint a test. Azért választotta az atlétikát is, mert felismerte, hogy valamennyi bátorságot követelő tevékenység közül a versenyzés a legszebb, de egyszersmind az jár a legnagyobb erőfeszítéssel is.

Hogy katonáskodjon, nem volt rá megfelelő alkalom, meg hát ott könnyebbek is a testgyakorlatok. A magam részéről pedig én bizony úgy vélem, hogy a katona, akinek csak a háborúban kell megmutatnia bátorságát, alábbvaló az atlétánál, mivel a versenyzés az, ami egyszerre fejleszti ki a bátorságot, az erőt, meg az önuralmat is az emberben.²⁰

(10) Egyebekben pedig az atlétikának sem a könnyebbik ágát választotta magának Melankomas, hanem épphogy a legnehezebbet,²¹ hiszen az ökölvívásban gyakorolta magát! S ha még a legcsekélyebb értékkel bíró foglalkozások esetében is csak nehezen juthatunk el a tökéletesség végső fokára, akkor hát mennyi fáradozással járhat az, hogy a legnagyobb és a legnehezebb feladatokban múltunk felül mindenki mást; ahogy Melankomas megtette ezt.

Feleslegesnek tartom, hogy egyenként sorra vegyek minden győzelmi koszorút, melyet megszerzett, vagy versenyjátékot, ahol győzelmet aratott. Mindezt magatok is tudjátok, meg hát megnevezhetnénk éppen másokat is, akiknek ebben ugyancsak része volt. (11) De van más dolog is, s erről már szólnom kell, mert osztályrészéül ilyen senki másnak sem jutott. Jól ismeritek persze ezt is, ám éppen ez az oka annak, hogy szóba hozhatom. Mert nem könnyen hinné el, aki nem tud róla, hogy bár számos ellenféllel küzdött meg Melankomas, méghozzá a legkiválóbbakkal, ám egyik sem győzte le őt, s a győztes mind felett, mindenkor ő maradt!²²

Az eddig eltelt korok egésze során sem találhatnánk olyan hadvezért, aki ne szenvedett volna vereséget, és nem találhatnánk olyan, a harcban mindig kitűnt katonát sem, aki még sohasem szaladt meg a csatából. Melankomasról szólva azonban azt sem mondhatja senki el, hogy csupán korai halála miatt maradt legyőzhetetlen. Messze több mérkőzés részese volt ugyanis, mint bárki más. Annak az esélye pedig, hogy valaki végül vereséget szenvedjen egyik mérközése

²⁰ Minderre beszéde 15. és 16. kaputjaiban majd még visszatér Dión.

²¹ A kor közfelfogása szerint az atlétika minden ága komoly erőfeszítést igényelt, így az már öszszességében véve sem számított könnyű sportágnak. Ebben az értelemben tekint rá számos újszövetségi irat szerzője is, az adott kontextuson belül a súlyos megpróbáltatások egyik szinonimájaként használva az atlétikát. L. külön. ehhez 'A zsidókhöz írt levél' (*Pros Hebraius*) egy passzusát, ahol a következőket olvashatjuk: *pollén athlészin hypemeinate pathématón* ['sok szenvedéssel teljes küzdelmet állottatok ki']: X,32.

²² Ennek a valóban figyelemre méltó körülménynek a második Melankomas-beszédben is különös nyomatékot ad majd Dión: or. XXVIII,9.

során, nem élete hosszától függ, hanem a próbatételen áll.²³ Azért pedig még külön is csodálatot érdemel Melankomas, hogy anélkül tudott győzni, hogy akár egyetlen ütést is kapott volna, vagy hogy ő ütötte volna ki ellenfelét.²⁴ Ily kimagaslóan nagy volt a testi ereje, de az állóképessége is Melankomasnak!²⁵

(12) Ezért küzdhetett sokszor egy álló napon át is, még hozzá az év legmelegebb időszakaiban, s bár gyorsabban, egyetlen csapással is megnyerhette volna a mérkőzést, de ő mégsem akarta ezt. Úgy vélte ugyanis, hogy kiütéssel olykor még a legrosszabbul küzdő (ökölvívó)²⁶ is megszerezhetné a győzelmet akár a legkiválóbb ellenfél felett, míg a valódi győzelmet az jelenti, ha anélkül kényszerítjük a mérkőzés feladására ellenfelünket, hogy az sérülést²⁷ szenvedett volna. Így ugyanis nem sérülése, hanem önmaga miatt szenved vereséget. Nem azért kell feladnia a mérkőzést, mert találat érte egyik testrészét, hanem mert testének egésze kifáradt már a küzdelemben. (Egy igazi győztes számára)²⁸ nincs ennél ragyogóbb²⁹ győzelem! Aki azonban kiütéssel és átkarolással siettetni győzelmét, hogy a lehető leggyorsabban érje el azt, az (ilyen győztes)³⁰ valójában vereséget szenved: a perzselő hőség bírja le, és az idő múlása vesz rajta erőt.³¹

(13) Lehet, hogy valaki másként vélekedik erről. Ám az gondolja meg, hogy a vadkanok és a szarvasok sem akkor támadnak rá az emberekre vagy a kutyákra, mikor még töretlen az erejük. Csak akkor bocsátkoznak harcba, ha már erőt vesz rajtuk a kimerültség, és bár megsebesülhetnek vagy meg is ölhetik őket,

²³ Ti. a Dióntól itt próbatételnek (*peira*) nevezett mérkőzés során nyújtott teljesítményen.

²⁴ Hasonlót mond erről Dión a Melankomas emlékezetére tartott második szónoklatban is: or. XXVIII, 7.

²⁵ Erre nézve majd egy újabb elemet hoz fel a Melankomast magasztaló második dióni beszéd: or. XXVIII, 7.

²⁶ Értelmi kiegészítés.

²⁷ Az akkori ökölvívók kézfejére tekert szíjakkal, amelyeket a római kortól fogva esetenként ólombetéttel is elláttak, rendkívül súlyos (mai fogalmaink szerint megengedhetetlen) sérüléseket lehetett okozni az ellenfélnek. – Részletesebben l. ehhez *Kertész* István a kötetben szereplő tanulmányát: *Ökölvívás a görög-római világban* („A” jelű *Függelék*).

²⁸ A passzus egészének összefüggéséből adódó értelmi kiegészítés.

²⁹ Dión csak egyetlen szóval él, ám a számos jelentésárnyalattal bíró *lampron* szót használja itt. Ez pedig kiemelkedő mesterségbeli tudással kivitelezett cselekményt is jelent, de jelenthet valamint nagyszerű, és éppen nagyszerű volta miatt, másoktól kétségbe nem vonható tettet. A semleges nemű főnévvé vált *lampros*³ melléknév egyébként alapjelentésében a fényes, ill. a ragyogó szavakkal adható vissza.

³⁰ Akárcsak a fenti mondatban, a passzus egészének összefüggéséből adódó értelmi kiegészítés.

³¹ A fordítás során mindvégig egyfajta alapelvként érvényesítem azt, hogy ahol csak lehet, még egyes szavakat sem nem toldok be a szándékolt tömörsége folytán helyenként nehezen értelmezhető szónoki szövegbe. Ez alkalommal azonban mégis szükségesnek látszott, hogy két igealakkal is kiegészítsem a 12. kaput záró tagmondatot. Dión beszédének ebben a részletében is az attikai próza legnemesebb hagyományait folytató szónoknak bizonyul. Az „aranyszájú” prusai rhétor – a görög nyelv sajátágaiból is fakadó – tömör megfogalmazásában így itt csak ennyi áll: *héttéthai tu kaumatos kai tu chronu* [’a hőségtől és az időtől szenvedni vereséget’]. A mi nyelvünkön szólva, egy igényes szónok azonban ezt nyilván nem mondta volna így. Ezért folyamodtam a mondanivaló szelleméből adódó, ám ahhoz nyelvtanilag is szorosan kapcsolódó kiegészítéshez. Ami pedig a 12. kaput záró részébe foglalt közlést illeti, minderről részletesebben is szól majd Dión Chrysostomos a Melankomas emlékének szentelt második beszédében: or. XXVIII, 7 sk.

mégis inkább a küzdelmet választják, mert már nem bírják tovább a menekülésrel járó erőfeszítést. Így van ez a háborúban az emberekkel is. Hiába tudják, hogy könnyebben kapnak sebet, ha megfutnak, mintha kitartanának.³² Mégis megszaladnak, mert már nem akarnak tovább küzdeni, s ezzel kiteszik magukat egy hátulról jövő csapásnak. Ezért hát nem a bátorság bizonyítéka, ha nem félünk attól, hogy sebeket szerezzünk, hanem épphogy az ellenkezője annak!

(14) Nos, úgy gondolom, hogy mindvégig egyazon személyről szólva mondtam el mindazt, ami a test és a lélek bátorságáról,³³ de az önuralomról és a mértéktartásról is elmondható. Mert ha hiányzott volna ebből a férfiból az önuralom, s nem lett volna meg benne a mértéktartás (*erénye*),³⁴ akkor – én bizony úgy gondolom – nem tűnhetett volna ki ennyire testi erejével. Még abban az esetben sem, ha maga a természet teszi őt a legerősebb emberré! Így hát a magam részéről nem is habozom kijelenteni, hogy kiemelkedő tulajdonságai tekintetében Melankomas nem volt alábbvaló a hajdankor mindenki által egyaránt magasztalt hőseinél; a Trója alatt harcolt hősoknél, meg azoknál, akik egy későbbi korban megvédték a barbároktól³⁵ a görög földet. Ha az akkori időkben él Melankomas, úgy nyilván maga is hasonló tetteket vitt volna véghez.

(15) Általában véve én bizony többre becsülöm az atlétikához szükséges erőt és ügyességet³⁶ a háborúban megkívánt hasonló képességeknél. Először is azért, mert aki az atlétikában kiváló, az nyilván kitűnne a harcban is. Egy ilyen férfi, mivelhogy nagyobb a testi ereje, és hosszabb ideig képes túrni a megpróbáltatásokat, szerintem kiválóbb másoknál; fegyvertelenül éppúgy, mint fegyveresen. Meg hát más dolog olyanokkal megküzdeni, akik nem edzik versenyszerűen testüket, és ezért azután mindenképp csekélyebb értékkel bírnak, s megint csak más, ha a lakott föld minden tájáról való legerősebb emberek lesznek a küzdőtársaink. A harcban csak egyszer kell felülkerekedni: aki győz, megöli ellenfelét, s így újból már nem kell megküzdenie vele. Az atlétikai versenyeknél azonban csak egy napra szól a győzelem. A győztes azután ugyanazokkal az ellenfelekkel kerül szembe, de bárki mással is, aki csak akarja.³⁷ (16) Azonfelül az atlétikában a kiválóbbé a kevésbé eredményes feletti siker, s ehhez csak több bátorsággal és nagyobb erővel kell rendelkeznie. A háborúban azonban, ahol kiemelkedő testi

³² Ti. a csatasorban. – A hely dióni párhuzamaként l. or. XXVIII,8; továbbá or. VIII,18.

³³ Diónnál két külön szó áll itt: *andreia*, ill. *eupsychia*.

³⁴ Értelmi kiegészítés.

³⁵ Az effajta szónoklatok szokásos kellékeiből kiindulva, a barbárok megnevezés alatt itt nyilván a Görögországra két ízben is rátámadó perzsákra gondol Dión.

³⁶ A görög szövegben itt az *areté* szó áll, amely *testi kiválóságról* szólva, magában foglal e körbe tartozó más fogalmakat is. Kiváltképp az atléták esetében a töretlen egészség, de az arányossága és kidolgozottsága folytán egyaránt szép látványt nyújtó test is ebbe a fogalomkörbe tartozik. Vö. ehhez S. G. Miller, *ARETE. Greek Sports from Ancient Sources*, Berkeley – Los Angeles – London 2004 (3. átdolgozott kiadás), passim, küln. 'Introduction'; továbbá D. Hawhee, *Bodily Arts. Rhetoric and Athletics in Ancient Greece*, Austin 2004, passim. – Kertész István bibliográfiai kiegészítései (a továbbiakban: [K. I.]).

³⁷ Ti. azt, hogy kihívóként megmérkőzzön a korábbi verseny győztesével.

képességeink bizonyítását nem engedi a vas³⁸ az ember természettől való adottságait jóval meghaladó ereje, ott gyakorta a gyengébbé lesz a győzelem.³⁹

Nos, mindaz, amit az atlétikáról mondtam, egy atléta esetében csak akkor igaz, ha már megmutatta, hogy foglalkozásában⁴⁰ ő a legkiválóbb. Hasonlóképpen van beszédemmel: talán alkalmas arra, hogy bebizonyítsa – magamnak is, meg az itt egybegyűlteknak is –, hogy az *elbeszélésnek ez a módja* a legjobb az (atlétikához is szükséges) *erények kifejlesztéséhez*⁴¹.

Nos hát, mivel alakja szép volt, s mert a testi és a lelki bátorság mellett az önuralom erényével is rendelkezett, s tegyük hozzá még azt is, hogy veretlen maradt, mindezekért ugyan kit nevezhetnénk szerencsésebbnek Melankomasnál?

(17) Egy hozzá hasonló férfinak persze ugyancsak nehéz a bátorság és az önuralom kettős erényét felmutatnia. Mert éppen a szépség az, ami minden másnál inkább önhitté teszi, s a kényelmes életmódra csábítja az embereket. Aki szép, azt gondolja, más hírnevet adó dologra aligha lehet szüksége már, hiszen mindenki teste szépségéről beszél, a fáradozásoktól mentes életmódnál pedig ugyan mi lehet kellemesebb?

Ha valaki a kezdetektől fogva felsorolná az előttünk való időkben élt legszebb embereket, bizony úgy találná, hogy a legtöbb közülük egyetlen bátor cselekedetet vagy másfajta erényben kiváló tettet sem tudna felmutatni. Ganymédés még gyermekként tűnt el az emberek szeme elől,⁴² így róla aligha gondolható, hogy akár egyetlen nevezetes dolgot is véghezvitt volna. (18) De Adónisról⁴³ vagy Phaónról,⁴⁴ vagy más, teste rendkívüli szépsége folytán hírnevet szerzett férfiről sem hallunk egyebet azon kívül, hogy szépek voltak. A fel-

³⁸ A korábbi antik szerzőktől is gyakorta használt metonímia. A vas itt vasfegyvert, pontosabban acélból készült kardot jelent.

³⁹ Sokban hasonló gondolatokat fogalmazva meg, beszéde 9. kaputjában minderre részben már kitért Dión.

⁴⁰ *En tói ergói*. – Dión Chrysostomos mindvégig hivatásos atlétákról szól mindkét Melankomas-beszédben. Ha atléták kerülnek szóba, úgy Dión ott mindig a profi versenyzők teljesítményéről nyilatkozik. Részletesebben l. ehhez Amatőrök es profik, in: Kertész István, *A görög sport világa*, Budapest, 2007; 69-89. és D. C. Young, *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics*, Chicago 1985 [K. I.].

⁴¹ Szükséges értelmi kiegészítések. Az eredeti szövegben csak ennyi áll: „hogyan [beszédem] bebizonyítsa, ez a legjobb” (*hóste touto ariston <on> apophainein*). – A szónok itt annak a reményének ad hangot, hogy a leginkább megfelelő előadási formát választotta a szónoklat tárgyát képező téma kifejtéséhez. Dión azonban mindenekelőtt azt reméli, hogy hallgatóit a minden emberben meglévő erények kifejlesztéséhez vezetheti, Melankomas példája nyomán. A gondolatmenet egészéhez l. még a XXIX,21. kaputot.

⁴² Ma is jól ismert mitológiai alak. – Szépséges ifjú, akit Zeus magával ragadott az Olymposra, s ott az istenek pohámokává tett.

⁴³ Ugyancsak jól ismert mitikus alak. Adónisba maga a szépség és a szerelem istennője, Aphrodité szeretett bele a kyprosi ifjú az istenekét is felülmúló szépsége miatt. A szerelmes istennő le szállt hozzá a földre, s ott mindaddig együtt éltek, míg Adónist egy vadászat során el nem érte a korai halál.

⁴⁴ A Lesbos szigetén található városok egyikéből, Mitylénéből való ifjú, akit Aphrodité ajándékozott meg páratlan szépségével. A legenda szerint az ismert költő, Sapphó azért vetette le magát a leukádiái szikláról, mert a szép Phaón visszautasította őt. A történetet az Augustus kori történész és földrajzi író, Strabón is elbeszéli: *Geógraphika* X 2,8 sk – 452.

tűnő szépségű férfiak közül egyedül csak Théseus⁴⁵ és Achilleus esetében mondható el az, hogy bátor volt, ők azonban nem sok önuralommal bírtak. Más-különb en az egyik aligha szöktette volna meg Helenét, méghozzá erőszakot alkalmazva,⁴⁶ de a másik sem keveredett volna viszályba Trója alatt azért, ami a viszály tárgya volt.⁴⁷ Hippolytos ugyan képes volt uralkodni önmaga felett,⁴⁸ ám hogy bátor lett volna, az már biztosan nem állítható. A vadászat ugyanis nem igazi bizonyítéka a bátorságnak.⁴⁹

⁴⁵ A görög mitológia egyik jól ismert alakja, a korai Athén legendás királya. Több más kiemelkedő tette mellett ő ölte meg le a knóssosi „labirintusban” élő szörnyet, az embertestű és bikafejű Minótaurost.

⁴⁶ A Hérodotosnál is szereplő történetet (IX,73.) részletesebben Plutarchos beszéli el: *Théseus élete*; 31-33.

⁴⁷ A Tróját ostromló görög sereg vezére, Agamemnón és Achilleus között támadt viszály tárgya egy szépséges rabnő, az akhájok fogságába került Briséis birtoklása volt. A történet ma is az Ilias egyik leginkább ismert részletének számít: I,182 skk.

⁴⁸ Jól ismert mitológiai alak, Théseusnak, Athén királyának a fia. Bár szép ifjú volt, megtartóztatta magát a szerelemtől, s ezzel megsértette a szépség és a szerelem istennőjét, Aphroditét. A sértett istennő szándéka folytán Hippolytosba saját mostohaanyja (Théseus második felesége, Phaidra) szeretett bele. Hippolytos visszautasította mostohaanyja felkínálkozását, akinek szerelme így gyűlöletbe fordult. A bosszúvágyó asszony mesterkedése lett az oka azután Hippolytos korai halálának.

⁴⁹ Dión kijelentése itt hosszabb magyarázatra szorul. Aki ránk maradt szónoki életművét, vagy akár a klasszikus antikvitás a vadászattal kapcsolatos felfogását ismeri, az joggal lepődik meg az or. XXIX. 17. kaputjába foglalt mondanivaló első felét záró passzuson.

Már az asszír uralkodók tetteit, ill. tevékenységét ábrázoló domborművek is jól mutatják, hogy a vadászat (különösen a veszedelmes nagyvadak, így például az oroszlanok vadászata) az ókor embere szemében megbecsült, sőt királyokhoz méltó tevékenységnek számított. De az Ilias és az Odysseia szerzője is hasonlóképpen a legkiválóbb férfiakhoz illő szórakozásként mutatja be a vadászatot: vö. E. *Mireaux*, *Mindennapi élet Homéros korában*, Budapest, 1962 (francia ered. 1954); 60 skk. Így volt ez a későbbi korokban is. Suetonius elbeszélése alapján tudjuk, hogy különleges ügyességet mutatott a vadásztevékenység alapjaihoz tartozó nyilazásban a dióni Melankomas-beszéd elhangzása idején uralkodó római császár, Titus (Tit. 5,2.), de szívesen vadászott öccse és trónjának örököse, Domitianus is (Dom. 19; vö. 4,4.). Pihenésképpen vadászokat javasol császáranak, a beszédében magasztalt Traianusnak az ifjabb Plinius is: *Panegyricus* 81,1 skk. „Szerinte” ugyanis ez méltó egy igazi uralkodóhoz (81,3.), aki ebben a tevékenységben is megmutathatja ügyességét és testi erejét (81,4: *corporis robur*). „Versengeni a gyors vadakkal futásban, a vakmerőkkel bátorságban, a ravaszokkal fortélyosságban” – ezt jelentette a tapasztalatszerzésre (81,2: *experientia*) és edzésre egyaránt szolgáló „sportág”, a vadászat (Paneg. 81,2; Hoffmann Zsuzsanna fordítása. Latinul: *certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu*).

A vadásztevékenység társadalmilag elismert és megbecsült voltának ismeretében, amit a fentebb hivatkozott irodalmi mű részlete is mutat, először valóban meglepőnek tűnik, hogy ilyen értelemben szól a vadászatról Dión. Annál is inkább, mivel – akárcsak „*Panegyricus*”-ában az ifjabb Plinius –, Dión Chrysostomos is többnyire az enkómion [’magasztaló beszéd’] műfajának utasításait, ill. hagyományos toposzait követte két Melankomas-beszédének megalkotása során. Itt közelebbről a Melankomast magasztaló or. XXIX. 17. passzusában található mitológiai apparátus alakjainak felsorakoztatásával éppúgy, ahogy a passzust záró vadászat motívumának alkalmazásával is. Mindezt egy, a retorikai kézikönyvekben gazdag Kr. u. III. századból származó mű alapján is tudjuk, amely nyilván a műfaj korábbi teoretikusainak ajánlatait alkalmazza, valamint sok ilyen jellegű szónoki fellépés példájának tapasztalatát tükrözi. A Nyugat-kis-ázsiai Laodikeiából származó Menandros rhétor – a tradicionális felfogást megjelenítő – tanácsa szerint a magasztaló beszédbe (amelynek alapvető célkitűzése a beszédben

(19) Nos hát az, aki birtokába jutott mindazon javaknak, melyek az emberi nem körében fellelhetők, egy ilyen férfi valóban méltó arra, hogy szerencsésnek nevezzük még halálában is.

Ha az lenne a legfőbb jó az ember számára, hogy a lehető leghosszabb életkort érje meg, úgy szánhatnánk Melankomast. Ám az embereknek valójában csak rövid élet jutott. S közöttük még így is sok olyat találhatnánk, akinek sokkal jobb lett volna, ha korábban hal meg; így nem éri annyi csapás.

(20) Még a hajdanvolt idők legkimagaslóbb hőseiről sem hallottuk azt, hogy közülük akár egy is magas életkort ért volna meg. Patroklosról⁵⁰ vagy Antilochosról,⁵¹ Sarpédónról és Memnónról,⁵² vagy Achilleusról meg Hippolytosról is ugyan ki mondta volna ezt? Nem hallottunk ilyet a boiótiai Ótos

magasztalt személy erényeinek felnagyítása: *auxésis*), nem árt beleszöni Achilleus, Héraklés vagy a Dioskurosok mítoszát: 370p. lin. 23. – 371,14 [217-219§§.]. In: *Rhetores Graeci*, Lipsiae 1856; Vol. III; pp. 368-377. – ed. L. *Spengel*. Mint mondtuk, Dión Melankomast magasztaló beszéde az enkómion műfajának utasításait követve tartalmazza a vadászat motívumát is. Csak éppen más előjellel használja fel azt, hogy ezáltal még markánsabbá váljék a sporttevékenység magasztalása! A szónok joggal teheti ezt. Beszéde ugyanis irodalmi alkotás, nem pedig a szabályok alkalmazásához szigorúan kötött iskolai deklamáció.

Egyebekben a dióni oeuvre alapján úgy tűnik, hogy a szónok az egyszerű emberektől is sikerrel végezhető testgyakorlásnál többre értékeli az arisztokratikusnak számító, nem haszonjellelű vadászatot. Más összefüggésben később még szó lesz róla, hogy a prusai rhétor ott, ahol kifejezetten sporttevékenységről kell szólnia, a vadászatot részesíti előnyben. Így tesz a Kr. u. 100 után (a 103-as vagy 104-es évben) keletkezett harmadik *'Királybeszéd'*-ben is. Dión vadászatokat javasol az akkor fungáló római császár, Traianus vonásait is viselő „jó királynak”, hogy az megpihenjen, s nem a testet és a lelket a vadászathoz hasonlóan együttesen erősítő gimnasztikai gyakorlatot (or. III,135.).

Ugyancsak más megvilágításba helyezi a vadászatot Dión Chrysostomos egy korábbi beszédeben, a szegénységgel párosuló egyszerű és természetes életet eszményét megfogalmazó or. VII-ban is (*Euboikos é kynégos* [‘Euboiai történet, vagy a vadász’]). Ez részben témája propagandisztikus szempontjaiból adódik, részben pedig azzal magyarázható, hogy a beszéd Kr. u. 96-ban, vagy néhány évvel Kr. u. 96 után, vagyis a szónok alkotói fejlődésében is fordulópontot jelentő száműzetés periódusa után keletkezett. Az or. VII bevezető tanulmánnyal ellátott és kommentárokkal kísért fordítását adó P. *Mazon* a beszéd karakterisztikájával kapcsolatban joggal hangsúlyozza annak jelentős részben a traianusi propaganda aktuális törekvéseit is megjelenítő vonásait: *Dion de Pruse et la politique agraire de Trajan*. In: *Lettres d'humanité*, Tome II, Association Guillaume Budé, Paris, Société d'Édition «Les belles lettres» (1943), 46-59., ill. 59-80; küln. 56. Újabban vö. még ehhez Paolo *Desideri*, *Dione di Prusa. Un intellettuale greco nell' impero Romano* (Biblioteca di Cultura Contemporanea CXXXV), Messina – Firenze 1978; 223 skk.

⁵⁰ A görög sereg legkiemelkedőbb hősenek, Achilleusnak közeli barátja – harcostársa, s egyben „férfikedvese“ (*erómenosa*) is – a Trója bevételéért vívott hosszú háború alatt. Korai halálának elbeszélése egyik fontos eleme a Homérosnak tulajdonított nagy eposznak, az *Ílias*nak.

⁵¹ Nestór pylosi király fia, a trójai mondakör egyik kevésbé ismert alakja. Számos harci erénye mellett kiváló futónak is tartották őt. A trójai síkon, apja védelmében érte a korai halál.

⁵² Mindkét alakot a Melankomas emlékére tartott második beszédben is szerepelteti majd Dión: or. XXVIII,14. – Sarpédón és Memnón a trójai mondakör kevésbé ismert hősei, mindketten a trójaiak oldalán harcoltak. A Lykiából (Délnyugat-Kis-Ázsia) érkezett Sarpédón mindenekelőtt nagy testi erejével tűnt ki. Több kiváló harci tette után a Patroklosszal vívott küzdelemben esett el. A magas termetű, erős és szép ifjú, Memnón pedig egyenesen a távoli Aithiopiából jött Trója alá, hogy megküzdjön a görögökkel a város védelmében. Hektór halála után ő lett a trójai sereg vezére. Párviadalban egy csak hozzá mérhető ellenfél, Achilleus ölte meg őt.

vagy Ephialtés⁵³ felől sem, akiket Homéros – mindjárt Órión után – a legnagyobb termetű és legszebb férfiaknak nevezett.⁵⁴ Még magáról Óriónról⁵⁵ sem állított senki ilyet.

Azoknak, akikről az utóbb szoltam, esztelensége okozta pusztulását,⁵⁶ a többről azonban azt mondják, hogy az istenek gyermeke és leszármazottja volt. Gyermekeiknek pedig, vagy azoknak, akiket a leginkább szeretettek, bizony nem adták volna meg a korai véget az istenek, ha nem úgy rendelték volna, hogy az az embernek szerencse legyen.

(21) Ezért hát férfiak, ha mindezeket végiggondoltátok, úgy szerencsésnek kell tartanotok Melankomast. Magatoknak pedig, ugyancsak annak alapján, amit elmondtam, éppen úgy kell szeretnetek a fáradozásokat és a becsvágyat, ahogyan szerette Melankomas.⁵⁷ Másképpen közületek, akinek korai vég jut, az bármiféle erény híjával marad, míg akinek a dicső hírnév lesz osztályrésze, ő az életből erényekkel telve távozik. Ezért hát buzgón eddzetek, és legyetek kitartóak a gyakorlatokban! Az ifjak gondoljanak arra, hogy rájuk maradt a hely, melyet egykor Melankomas birtokolt, az idősebbek pedig mérjék magukat össze Melankomas teljesítményével.

És legyetek erre büszkék – valamennyien! Oly büszkék, amennyire azoknak a férfiaknak kell büszkének lenniük, akik az elismerésért és a jó hírért élnek, és az erényekben gyakorolják magukat.⁵⁸

(22) Őt pedig, aki közülünk eltávozott, emlékezéssel s ne könnyekkel tiszteljétek meg. Mert az utóbbi aligha lenne illő formája a tiszteletadásnak, amely a derék embert a derék emberek részéről illeti meg. Ezért Homérost sem tudom dicsérni,⁵⁹ mikor azt mondja, hogy könnyekkel áztatták az achájok a tengerpart

⁵³ Mítikus alakok. Gigászok, akik az Ossa hegyét akarták az Olymposra helyezni, hogy az így létrehozott oromra felkapaszkodva, megostromolhassák onnan az eget. Mindkettőjüket a „nyilazó isten”, Apollón ölte meg.

⁵⁴ Az Odysseiában: XI,308 skk: „Isteni Ótosz meg széleshírű Ephialtész;/legmagasabbra növelte fel őket az életadó föld,/s leggyörűbbre, utána a nagynevű Óriónnak” (Devecseri Gábor fordítása).

⁵⁵ Mítikus alak. Óriás, akik mindenkit felülmúlt rendkívüli termetével. Azt tartották róla, hogy ha a tenger mélyén lépdél, feje kiemelkedik a hullámok közül. Más erényei mellett (pl. kiváló volt a vadászatban) ismert volt testi szépségéről is.

⁵⁶ A két gigászra, Ótosra és Ephialtésre utal itt Dión.

⁵⁷ Melankomasról, a kiváló atlétáról szólva itt is saját mondanivalója kifejtésére használja fel az *anikétoz pyktoz* („a mindvégig veretlen ökölvívó”) magasztalását Dión. A szónok Melankomast magasztaló első beszédének ezen a helyén arra buzdítja hallgatóságát, hogy nagy dolgokra törekedjenek. Ám mindeközben az összes erőfeszítést is vállalni kell, amely a becsvágy kielégítéséhez vezet. E megannyi más helyről is ismert gondolatot próbálja hallgatóiban nyomatékosítani Dión.

⁵⁸ *Tés aretés ontas askétas*. – Dión itt arra hívja fel hallgatóit, hogy kiemelkedő testi és lelki erényeket fejlesszenek ki magukban, mintegy saját testükkel és önnön lelkükkel versengve, az erény megszerzéséért küzdő atlétaként.

⁵⁹ Ránk maradt szónoki életműve megannyi helyén azonban nem csak dicséri Homérost, de kifejezetten egyfajta zsinórmértéknek tartja (l. pl. or. I,12; vö. II,1; 3; 27. stb.), sőt egyenesen „az erény hírnökének” (I,12: *kéryx tés aretés*) tekinti őt Dión. Érvelésében a prusai rhétor gyakorta és előszeretettel támaszkodik Homérosra. Úgy is, mint *vetustasa* folytán megcáfolhatatlan tekintélyre, de talán mindenekelőtt úgy, mint olyan alkotóra, akinek műveit mindenki ismeri

fővénnyét és fegyvereiket.⁶⁰ Őt azonban leginkább a gyönyörködtetés vágya vezette költészetében, ezért is ábrázolta annyira túlzó módon a halottak siratását. Ti azonban legyetek mértéktartóak ebben, és viseljétek önuralommal a gyászt.

hallgatói közül. Homéros a dióni életművön belül elfoglalt jelentőségének alapos elemzését nyújtja J. F. *Kindstrand*, *Homer in der Zweiten Sophistik etc.* (Studia Graeca Upsaliensia VII), Uppsala 1973; küln. 113-162. és passim. Újabban l. még G. A. *Seeck*, *Dion Chrysostomos als Homerkritiker* (or. 11.), *RhMus* CXXXIII (1990), 97-107.

⁶⁰ Vö. Hom. Il. XXIII,15 sk.